

MOEILIKHEDEN OVER HET HUIS ZUYLEN IN 1587

In het bekende werk van E. W. Moes en Prof. K. Sluiterman gewijd aan de „Nederlandsche Kasteelen en hun Historie“ (1) behoort tot een van de uitvoerigste en meest romantische bijdragen aangaande het kasteel Zuylen in Utrechts directe nabijheid. Want een van de hoogtepunten uit de geschiedenis van die belangrijke bezitting wordt gevormd door het verhaal over de erfgenamen van de in 1568 te Brussel onthoofde Graaf Lamoraal van Egmond, prins van Gavre en Steenhuysen en Paltsgravin Sabina van Beyeren, die na op de Rijksdag te Spiers op 8 mei 1544 getrouwd te zijn, te Antwerpen ten huize van Pauwel van Hersbeke heer van Bruinisse op 19 juli 1578 overleden was. (2) Van die erfgenamen waren het de oudste dochter Leonora of Eleonora, echtgenote van George of Joris van Horne, Graaf van Houtkerke, burggraaf van Veurne en St. Winoxbergen en baron van Hondshoten, enz. (3) samen met twee van de andere dochters, de prinsessen Françoise en Sabina, degenen die voor Zuylen in aanmerking waren gekomen, ofschoon zij zich met deze Stichtse ridderhofstad niet hadden laten belenen. (4)

De schrijvers bevestigen dat Françoise van Egmond wier portret door niemand minder dan Hendrik Goltius aan de bovengenoemde bijdrage toegevoegd is, hangende de moeilijkheden was overleden - na in Den Haag gestorven te zijn aan kanker werd zij op 12 juli 1589 in de Hofkapel aldaar aan het Binnenhof bijgezet (5) - en voorts, dat Gravin Eleonora reeds eerder het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld. Dat laatste moet voorgevallen zijn in 1582. Slechts de prinses Sabina, geboren 1562 overleefde de genoemde zusters; zij overleed te Delft op 21 juni 1614 en werd begraven in de kerk van haar heerlijkheid Oud-Beerland. (6)

Op enige van de hier ten tonele gevoerde personen heeft betrekking een brief waarop ik bij een verkoping toevallig de hand heb kunnen leggen. Door dat stuk wordt bevestigd dat gravin Eleonora reeds overleden was en het document is gericht aan haar beide zusters die toen in Den Haag woonden. Het schriftuur is van de hand, wellicht geschreven door zijn secretaris en door hem ondertekend, van „Baron de Merode“; het is vergezeld geweest van een opgedrukt zegel uit rood-bruine was (doorsnede 33 mm). De brief is op papier gesteld, formaat klein folio, bij opening kennelijk (schuin) afgesneden, met als watermerk een gewoon schild beladen met twee lilies naast elkaar en in de schildvoet de letter S., het geheel gebroken door een rechtse lijn van bastaardij; alles geplaatst onder een kroon van 5 fleurons, uit de middelste waarvan een latijns kruisje oprijst; onder het schild

een banderol waarop in romeinse kapitalen M SA-VOIS. De hoogte van het watermerk is $6\frac{1}{2}$, de maximale breedte 5 cm.

De schrijver nu was Johan IV des H. R. Rijksbaron van Merode van Petersheim, heer van Merode, Oelen, Impden, Diepenbeek, Hielair, IJsselmonde, Ridderkerk, St. Michelsgestel, enz. Meer correspondentie is van hem bewaard. (7) Johan was de oudste zoon van Baron Hendrik en Francisca van Brederode-Vianen; hij trouwde 26 augustus 1558 met Mencia van Glimes tot Bergen op Zoom vrouw van Walhain en Eigen-Brakel, overleden 1561 en op 9 november 1563 met Margaretha des H. R. Rijksbarones van Pallandt, de zuster van Graaf Floris I van Culemborg, weduwe van Graaf Johan Frans van Rennenberg en dochter van Erard en Margaretha de Lalaing-Schorisse, die op 13 oktober 1613 (1614?) op huis IJsselmonde overleed. Baron Johan overleed reeds in 1601. Uit zijn biografie blijkt dat hij voor forse maatregelen allerminst teruggedeinsde. In de noord-Nederlandse zaken was hij, ook in verband met zijn familie-relaties, stellig precies op de hoogte van de moeilijke positie en de aspiraties van de Egmondsche prinsessen, die blijkbaar aan de rentmeester van het huis Zuylen opdracht hadden verstrekt zich nòch met de kinderen van Houtkerke nòch met hun vertegenwoordigers in te laten. Merode zowel als de Heer van Brederode (8) hadden als voogden mede-zeggenschap en nodigden thans de prinsessen uit door middel van de brief van eerstgenoemde om ter dege met hen rekening te houden en in deze de vereiste maatregelen bij de rentmeester te treffen.

Waarbij zij in gelijke hoedanigheid bij de freules eens wilden informeren naar een geschikte opvoedster van hun pupillen!

De tekst nu van deze vrij uitvoerige in gebreke stelling luidt als volgt:

Mesdamoiselles Franchoise et (Sabine) (9) d'Egmond a sa (... (9) à la Haye.

Mesdamoiselles Comme puis nagaires auuions en notre qualite enuoye commission au present Recepueur de Zuylen pour doresenauant recepuoir diceluy les compte et contingent competant, en icelle terre et seigneurie aux enfans delaissez par feue la dame contesse de houtekercque votre soeur, ensemble demande la portion la escheue ausdits enfans, nous entendons que ledit Recepueur at declaire que luy auriez fait interdiction de ne faire aulcune solution ou payement en noz mains ny daultres noz commis ce que ne scaurions croire estre fait, pour inferer a noz pupilles aulcun interest et moingh les frustrer de

leurdit contingent comme aussy n'est a personne loisible de faire, veu la manifeste intention de messieurs les Estatz dutrecht portee par le conference de ladite terre et acte en emane, nous presumons ladite interdiction estre advenue, pour aulcunes bonnes considerations, si comme quiceluy Recepueur n'auroit pour quelques raisons cydeuant militantes, administrer ladite seigneurie fors soubz votre charge commission et instruction, et que par consequant ne deburoit estre comptable qu' a voz instances, iasoit que les fruitz et leuees debuoiert venir et estre conuertiz au commun usage de ladite feue dame (et a present a cestes pupilles) et vous or comme pour nous deuem't acquicter de notre charge sommes tenuz aduiser et employer tous moyens duisables au proffit desdits pupilles et conservation de leurs actions et droicts, nauons sceu laisser de vous requérir de faire rendre la plustost que sera possible, audit recepueur ses comptes et a nous ou au Seigneur de Brederode en signifier le iour et lieu, affin que nous puissions commectre quelcun pour de notre part, y assister, confaire et garder le droict desdits pupilles en ladite seigneurie, autrement serions constraint (a notre regret) le compeller (pour aultant que nous touche) per justice, d'aultant que ne scaurons plus longement differer sans cognoistre lestat particulier de toutes actions et droictz de ladite maison de Houtekercke. Daultrepart comme nauons jusques vrs consimi (?) ny ne voyons apparence de doresnauant perchepuior aulcune chose des biens dudit seigneur Antoins (?) quiceulx sont et demeurent universelement infructueux nous serat besoing de retranchier au mieulx que faire se pourra lestat et gaiges des seruiteurs dudit seigneur Conte, trouuons atant conseillie et vous prions de vous informer si ne scauiez pardela recouurer quelque femme dhonneur qui moyennant quelque gracieulx salaire tel que de cincqante florins par an ou denuinorouldroit gouverner ladite demoiselle de Houtekercke ensemble layder a raccoustrer et aultrement, ou si trouuez la dale refect a ce mieulx luisable, sera besoing linduire a se contenter de recepuior doresnauant pour son traictement seulement trente florins par an en retenant en tel cas la seruante comme ne doubtions qu'en la conjoincture du temps moderne polrions facilement recouurer aultre de sa qualite.

Sur quoy attendant votre response supplierons Leternel vous impartir

Mesdamoiselles, auecq parfaite sante longue et heureuse vie moy ma fame et fille nous recommandans bien affectueusement a vos bonnes graces d'Amiens ce IXe de Mars 1587 stilo edicti.

Votre tres affectione Amij a vous faire service

J. Baron de Merode.

(Vertaling)

Mejonkvrouwen Françoise en Sabine van Egmond in haar huizinge te Den Haag.

Mejonkvrouwen. Daar wij sedert kort in onze hoedanigheid opdracht verleend hebben aan de tegenwoordige ontvanger op Zuijlen om voraan van hem te

ontvangen rekening met toekomend batig slot ten opzichte van deze gronden en heerlijkheid van de door wijlen Vrouwe Gravin van Houtkerke, Uw zuster, nagelaten kinderen, tezamen met verzoek om het aandeel dat toegevallen is aan bovengenoemde kinderen, hebben wij begrepen dat gezegde ontvanger heeft verklaard, dat gij hem hebt verboden om enige voldoening of betaling te verrichten in onze handen dan wel aan anderen aan wie wij daartoe opdracht hebben verleend; hetgeen wij niet zouden kunnen geloven dat dit gedaan zou zijn, daar het tegen de belangen van onze pupillen zou indruisen en hun aandeel zou verkorten, aangezien het aan niemand geoorloofd is aldus te handelen, gelet op de duidelijke bedoeling van de Heren Staten van Utrecht, voorgeschreven ter bespreking aangaande deze heerlijkheid en de daaruit voortgevloeide acte. Wij nemen aan, dat dit verbod is ontstaan door in het geheel geen goede overwegingen wanneer door genoemde ontvanger niet dan op grond van enige vroegere strijdige redenen de gezegde heerlijkheid behalve krachtens Uw last, opdracht en aanwijzing en dat hij bijgevolg rekenplichtig zou zijn slechts op grond van Uw aandrang, zelfs dat de vruchten en inkomsten moesten gaan en omgezet worden tot gemeenschappelijk gebruik van wijlen genoemde dame (en thans voor deze pupillen) en U of om voor ons moeten schadeloos stellen wegens de op ons verleende last met instandhouding van hun vorderingen en rechten. Wij hebben daarvan niet kunnen afzijn om aan U te laten vragen om aan de gezegde ontvanger zo spoedig als mogelijk zal zijn diens rekeningen te doen overdragen hetzij aan ons, hetzij aan de Heer van Brederode met bepaling van dag en plaats opdat wij van onze kant iemand kunnen benoemen om daarbij te helpen het recht vast te stellen en te bewaren van genoemde pupillen ten aanzien van gezegde heerlijkheid, terwijl wij anders gedwongen zouden zijn (tot ons verdriet) hem aan te spreken (voor zover ons aangaat) door middel van het recht; des te meer omdat wij geen langer uitstel zouden kunnen verlenen zonder de eigen toestand van alle vorderingen en rechten van het gemelde Huis van Houtkerke te kennen. Overigens ofschoon wij geen toestemming hebben (?) noch er schijn van zien om voortaan enige zaak te innen uit de goederen van genoemde Heer Antoins (?), gelijk in het algemeen vergeefs is en blijft. Wij zullen in de noodzakelijkheid verkeren om zo goed mogelijk op te nemen de staat van de lonen van de dienaren van genoemde Heer Graaf. Wij verkregen deze raad en wij verzoeken U daarenboven om informatie te nemen om een vrouw van eer te verwerven en bemiddeling tot stand te brengen tot een redelijk salaris als bijvoorbeeld 50 gulden per jaar of voor ongeveer hoeveel zij goevernante zou willen zijn voor de gezegde jonkvrouw de Houtkerke, om haar te helpen herstelwerk (?) en anders te doen, of, wanneer U oordeelt, dat de jonkvrouw hiervan wenst af te zien (?) zal het nodig zijn haar ertoe te brengen zich te vergenoegen ermee om voor het vervolg te ontvangen voor tracte-

ment slechts 30 gulden per jaar in dat geval met terughouding van de dienst, aangezien wij er niet aan twifelen dat wij bij de samenloop van omstandigheden in de tegenwoordige tijd gemakkelijk een ander van haar hoedanigheid zouden kunnen verkrijgen.

Hierop Uw antwoord wachtende, smeken wij de Eeuwige aan U Mejonkvrouwen bij volmaakte gezondheid een gelukkig leven te verlenen, terwijl ik, mijn vrouw en dochter ons toewijdingsvol recom-manderen in Uw goede gratie uit Amiens op deze 11e maart 1587 naar de stijl van het edict.

Uw zeer toegeneegen en dienstvaardige vriend

J. Baron de Merode

Alkmaar

Mr. J. Belonje

Noten

- (1) I, Amsterdam 1912, bldz. 201/2
- (2) S. van Leeuwen „Batavia Illustrata“, 's-Gravenhage 1685, bldz. 953/4 en „Taxandria“ XLIV, 1939, bldz. 11.
- (3) F. V. Goethals „Dictionnaire Héraldique en Gé-nealogique des Familles Nobles du Royaume de Belgique“ III, Bruxelles 1850, p. 261, 269, 270/1, 361 en 374. Hij was Erfgrootjagermeester van het H. Roomse Rijk, heer van Pamele, Braine-le-Château, Heeze en Leende, overleden kasteel Geldrop 1608; zij hadden huwelijksvoorwaarden gemaakt op het kasteel Gaasbeek 26 januari 1574. Zie „Ned.-kastelen“ t.a.p. II, bldz. 219.
- (4) „Genealogische en Heraldische Bladen“ III, 1908, bldz. 522.

(5) „Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Lette-ren“ IX, 1844, bldz 14/5; J. R. Krudop van Ru-wiel „De voormalige St. Maria Kapel ten Hove op het Binnenhof te 's-Gravenhage 1250-1877“, Amsterdam 1961, bldz. 47 sub 23 en het daar aangehaalde.

(6) Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins „Genealogi-sche en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de Kerken der Provincie Zuid-Holland“ II A, Utrecht 1922, bldz. 273 sub 3 (gecorrigeerd naar Van der Aa „Aardr. Woordenboek“): SabInn Van EgMond VVlls ooCk troV prInCes Int LeVen Stlerf IVnl tVVIntlCh een 't LIICK rVst aLhler be-neVen.

Zij was getrouwd met Georg Eberhard Graaf van Solms-Lich, kolonel in Staten dienst; zie Dr. A. W. E. Dek „Genealogie der Heren en Graven van Egmond“ 's-Gravenhage 1958 bldz. 58 en D. Hoek „Egmond's kinderen op de Vijverberg“, bldz. 18 Jaarboek „Die Haghe“ 1966 en id. 1967 bldz. 178.

(7) E. Richardson „Geschichte der Familie Merode“, I, Prag 1877, S. 157/8/9 en II, Prag 1881, S. 286 en 290 en A. Fahne „Geschichte der Dynas-tischen Geschlechter aus denen die Grafen, jetzt Fürsten zu Salm Reifferscheid ihre Frauen ge-nommen haben“, I, Cöln 1866, S. 108 sqq.

(8) „Batavia Illustrata“ t.a.p. bldz. 891.

(9) Dit moet uitgevallen zijn bij het openen van het couvert van de brief.

PAYENBORG

Oudste gegevens

Nadat het graven van de Oudegracht voltooid was in de twaalfde eeuw kwam ook de bouw van - voorna-melijk houten - huizen op gang. Een van de families, die zich vestigden aan de oevers van deze nieuwe verkeersader was de familie (de) Paye of Payo; zij werd eigenaar van een huis, dat nu bekend staat onder de naam „Payenborg“, Oudegracht 320. Deze familie vestigde zich aldaar vermoedelijk in de tweede helft van de 14e eeuw. Over hun oorsprong is weinig bekend. Men vindt vermeldingen van een familie Payen in Arras, (Atrecht) 1) en Cornelis Booth schrijft 2): „Henric Paye ende Hubrecht Paye, beyde a° 1385 broeders van Onse Vrouwe Broederscap tot St. Nicolaes“. Deze Henric Paye wordt voor het eerst genoemd als bewoner van Utrecht in een akte, opge-maakt op Sinte Odulfsavond (11 juni) 1366 3): „Roelant van Lantscroen en Tydeman Meeus, kerkmeesters der Buurkerk, erkennen verkocht te hebben aan Henric Paye het recht van uytgang uyt zijn huis op het Buurkerkhof“.

Pronken en wonen

Payenborg bestond, zoals vele andere huizen aan de gracht, uit een combinatie van een groot grachten-huis met pronkzalen, maar erg moeilijk warm te houden, en een kleiner huis ernaast, geschikt voor per-manente bewoning. Tot het midden van de 16e eeuw is deze combinatie, één hoofdbewoner voor Groot- en Klein-Payenborg, blijven bestaan. Als laatste telg van de familie Paye woonde er eind 15e eeuw Mechteld Paye, de kleindochter van bovengenoemde Hubrecht. Het eerste meer exacte gegeven over de bewoning van het pand vinden we in een akte uit 1517 4), waarin Pieter Pauwels van den Bergh en Elisabeth zijn vrouw, in eigendom gaf aan Joseph Oedele Gijsbertss., weduwe van Hardenbroek, „een huysinge ende hofstede mitte cameran ende poertwech gele-gen tussen Geerte- en Smebrug aan de oestsyde, ge-heten Paeyenburch, dair Henri Mathijsz., die tripmae-ker, voor an der strate boven ende die Paeyensteegh beneden naest gelegen zijn“. In deze akte wordt met-een het hele kompleks beschreven: het pronkhuis